

Шишкіна Є.К.

*Грошовий обіг Московської держави та Війська Запорізького у
середині 50-х рр. XVII ст.*

Дослідження російсько-українських відносин у період Переяславської Ради є сьогодні актуальною науковою проблемою і важливим питанням, необхідним для подальшого розвитку взаємин між двома країнами.

В сучасній російській та українській історіографії існує чимало точок зору щодо змісту і наслідків Переяславської Ради 1654 року. Проте дослідники погоджуються в одному - після Переяславської Ради відбулися фундаментальні зміни у взаємовідносинах між Московською державою та Військом Запорізьким, і торкнулися вони багатьох сфер життя обох народів.

Перетворення у відносинах між країнами були пов'язані, в тому числі, і з такою важливою галуззю як грошовий обіг.

Метою даної статті є дослідження процесу включення грошового обігу українських земель до грошового обігу Московської держави у середині 50-х рр. XVII ст.

В рамках мети виділені наступні завдання:

- 1) визначити причини проведення грошової реформи у середині 50-х рр. XVII ст.,
- 2) дослідити процес карбування нових грошових одиниць,
- 3) проаналізувати наслідки реформи.

З огляду на ситуацію, яка склалась після Переяславської Ради, можна назвати дві основні причини карбування нової монети у Московській державі.

З одного боку, через вступ Московської держави у війну з Річчю Посполитою перед нею постало питання пошуку фінансування державних витрат на ведення війни.

З іншого боку - з'явилась необхідність включення грошового обігу Війська Запорізького у систему грошового обігу Московської держави.

Об'єднанню грошового господарства українських земель з грошовим ринком Московської держави, а також отриманню доходу повинен був сприяти

випуск нових грошей. Емісія монет мала стати одним з найбільш дієвих способів отримання доходу.

Сутність грошової реформи середини 50-х рр. XVII ст. якнайкраще відображено у грамоті від 8 квітня 1657 р., направлений воєводі Ілімського острогу Бунакову. В ній говориться: «сделаны серебряные ефимки рублевые, да ефимки же с признаками и четвертины – полуполтинники и медные полтинники, алтынники и грошевики, медные копейки и деньги» [2, с.177].

В 1654 р. вперше в російській практиці розпочалося карбування монет номінальною вартістю рубль та полуполтина. Виготовлялися вони з західноєвропейських талерів шляхом їх перекарбування. У 1654 р було випущено біля 6—7 тис. таких срібних рублів [4, с. 167].

На аверсі монет було зображено царя у вигляді вершника, навколо нього легенда з його титулами, серед яких вперше використовується титул володаря "Малої Русі".

Срібні рублі та полуполтини так описуються в першоджерелах: «На рублевках подпись – наше имя, а в письме человек на коне, а на другой стороне орел двоглавый в клейме, над головою подпись – лета 7162^{*}, а на подножии подпись – рубль... серебряные же четвертины полуполтинные, на них человек на коне, по сторонам подпись – полполтины, а на другой стороне подпись - наше имя» [2, с. 177].

Випущений рубль мав номінал, що дорівнював 100 копійкам, проте фактично вміст чистого срібла такого рубля становив лише 64 копійки. Реальна вартість полуполтин також була нижчою і дорівнювала 16 копійкам. Отже, випущені рублі були неповновартісною монетою, завдяки чьому царська скарбниця планувала отримати великий прибуток [4, с. 167].

На думку І.Г.Спаського указ від 1654 р. був спробою створення нової монетної системи зі зниженою вагою срібного рубля і використанням мідної монети в якості розмінної грошової одиниці [3, с.124-127].

---

^{*} 1653-1654 рр.

Проте, спроба виявилась невдалою. Природньою реакцією населення на штучний курс рублів і полуполтин стала тезаврація повновартісних монет. До того ж російський монетний двір не справлявся з запланованим випуском через технічні проблеми. Залишилися свідчення про те, що збудовані спеціально для емісії "молотові снаряди" швидко ламалися і виходили з ладу [4, с.167].

К.В.Базилевич доводить, що царський уряд розглядав реформу лише як тимчасовий захід, спрямований на подолання фінансових труднощів під час війни, тому російський уряд згодом став вилучати з обігу рублі і полуполтини [1, с. 21-22].

Наступним кроком царського уряду стало карбування у 1655 р. «єфимок з признаком»*, які виготовлялися шляхом надкарбування західноєвропейських талерів. Використовувались два штемпелі. Перший – круглий із зображенням аверсу звичайної копійки. Другий - квадратний із значенням дати "1655".

Номінальна вартість «єфимок» становила 64 копійки, що відповідало їх реальній вартості. Ці монети вперше у Московській державі датувалися за григоріанським календарем та містили арабські цифри.

На думку Р.М.Шуста випуск був розрахований, на використання українським населенням, оскільки жителі українських земель користувалося монетою, датованою саме в такий спосіб [4, с.167].

В грамоті воєводі Бунакову «єфимки» описуються так: «серебряные же ефимки, на них начеканено копеечным чеканом да цифровыми словами, цена им против нашего указа по 20-ти по 1 алтыну по 2 деньги ефимок» [2, с.177].

Протягом 1655 - на початку 1656 рр. було випущено близько 1 млн «єфимок». Не вилучені з обігу рублі 1654 р. були прирівняні до «єфимок» і ставали повноцінними монетами. Вартість полуполтини 1654 р. царський уряд піднімати не став. Вони і надалі залишалися неповновартісними грошима, і приймалися населенням аж до 1659 р. за ціною 25 копійок [4, 168].

---

* Термін походить від першої частини назви чеського міста Йоахімсталь, де на початку XVI ст. розпочалося карбування великих срібних монет, які в Європі стали називатися талерами.

Відомі випадки надкарбування монети вартістю півталера. Такі гроші дорівнювали 32 копійкам і перебували на грошовому ринку Московської держави до 1659 р. Тоді ж були вилучені з обігу рублі та полуполтини 1654 р. Втім, і після 1659 р. вони вкористовувалися в українських землях як засіб накопичення. Про це свідчать археологічні дані - монетні скарби, виявлені на території України, в яких археологи знайшли рублі і полуполтини 1654 р. Дослідники вважають, що за курсовою вартістю вони в ті часи відповідали західноєвропейським талерам [4, 168].

Окрім срібних монет в ході проведення грошової реформи були випущені також монети з міді: «на медных полтинниках подпись – наше имя, а в письме человек на коне, а на другой стороне орел двоголавый в клейме, наверху подпись – лета 7162, а подножии подпись - полтинник; на медных алтынниках и грошевиках же под конем подпись – алтынник, да на грошевиках же под конем подпись – четыре деньги, а на другой стороне – наше имя; на медных копейках и деньгах признаки те же, что и на серебряных копейках и деньгах». Згодом їх курс сильно впав, а «мідний бунт» 1662 р. змусив уряд вилучити мідні гроші з обігу [2, с.178].

Отже, грошова реформа середини 50-х рр. XVII ст. з одного боку була не зовсім вдалою реформою, що призвела до розвалу господарства країни, росту цін на товари першої необхідності. З іншого боку, вона дозволила протягом восьми років не встановлювати надвичайні податки і тільки за рахунок емісії долати тяжкі воєнні часи.

Список використаної літератури:

1. Базилевич К.В. Денежная реформа Алексея Михайловича и восстание в Москве в 1662 г. – М.-Л., 1936. – 120 с.
2. Каменцева Е.И., Устюгов Н.В. Русская метрология. Изд.2-е. Учеб пособие. – М.: Высшая школа, 1975.- 328с.
3. Спасский И.Г. Денежное обращение в Русском государстве с 1533 г. по 1617 г.// Материалы и исследования по археологии СССР. – Вып. 44. – М., 1955. – 160 с.
4. Шуст Р.М. Нумізматика: історія грошового обігу та монетної справи в Україні: Навч. посіб. – К.: Знання, 2007. – 371 с.